

ЛИТЕРАТУРНИЯТ ОСТРОВ НА УКРАИНСКИЯ АВАНГАРД

Добромир Григоров

„Украински поетичен авангард“ (2018) е книга, която впечатлява с пъстротата от литературни течения, които изграждат общата картина на украинския литературен авангард от първите десетилетия на XX в. Антологията си поставя амбициозната задача да въведе българския читател в литературна среда, която за изкушените е свързана предимно с рускоезичната експериментална поезия от съветското време. В книгата са включени много литературни образци, които политическото статукво в Съветска Русия – статуквото на федеративната литература, не допускаше да се самоопределят като образци на конкретна национална литература. Затова стойността на антологията е също така в подбора и представянето на неиздавани до днес у нас или почти непознати образци на украинския футуризъм, конструктивизъм, сциентизъм, на поетичния експресионизъм, дадаизъм и сюрреализъм. Книгата провокира няколко въпроса, на които ще се спрем по-нататък. Преди да опиша стратегията на „Украинския поетичен авангард“, ще припомня формите на антологията, които се разпознават през тяхната телеология.

Антологията в нейната етимология разкрива намерението да събира на едно място красиви цветя, да постави един до друг представителните образци от един вид, антологията може да бъде както акт на индивидуална оценка, така и опит за преподреждането на една цяла таксономия от видове в скалата от предварително избрани критерии. Актът на оценката очаквано води до редукция и непълнота, но се легитимира в намерението да формира колективен вкус. В този случай – когато антологията представя произведения на изкуството, индивидуалният поглед на съставителя може да се възприеме като акт на естетическо канонизиране. В другия случай – когато антологията разкрива родственоост на образците в една таксономия, те са натоварени с ново и различно значение, с функцията им да представят своя вид в общата сбирка. Ако поезията се мисли в тези два формата на антологията, първият тип дефинира непълнотата на подбора като една от неговите силни страни. (Естетическият канон се легитимира именно в непълнотата на своята избирателност.). Във втория случай отсъствията и наличното са значещи, или дори емблематични.

И така, кои от образците в антологията на украинския литературен авангард са значещи, и с какво? Съставителите на книгата – Олег Коцарев, Остап Сливински и Юлия Стахивска, сполучливо въвеждат метафората на острова, с която въвеждат в новото и непознатото литературно пространство: „Съгласете се, че през XXI в. – време, когато всичко изглежда „прочетено“ и „открито“ – не се случва всеки ден да откриете цял нов литературен остров! Преди да слезете на този остров, ви предлагаме да разгледате местността.“ Зад тази уговорка е едно от най-важните намерения на изданието – отвореният прочит на литературния материал. Всеки

отделен стих от книгата е немислим без вещото въведение в социалните и политическите сътресения, които съпътстват литературното и го обуславят в различна степен. Поетиката на авангардните експерименти трудно може да се обясни без връзката им със събития от локален характер и световен мащаб, като например подялбата на Украйна, крахът Украинската народна република, следреволюционната емигрантска вълна, или като революцията от 1917 г. в Русия и разпадането на Австро-Унгария.

Неизбежната връзка между литературен живот и литературен процес се откроява, когато се опише влиянието на официалната културна политика на новата съветска държава върху съдбата и книгите на поетите-авангардисти. Неслучайно част от общата картина е държавната политика за насърчаването на националностите в състава на Съветския съюз за тяхното културно самоопределение, известна като „коренизация“. Ако първите артефакти на украинския литературен авангард датират около 1910 г., и за негов край се определя условната 1930 г., още един характерен белег на това време се е съхранил в неговата поезия и манифести. Става дума за утопичното моделиране на света, за конструирането на нова поетична вселена, чиито граници не просто съвпадат с очертанията на цялата планета, а дефинират новия свят като предмет и обект на предстоящите човешки завоевания – технологичните новости, революцията, разрушаването на традиционните жанрове, асоциативните връзки между всичко, което дотогава е далечно, или което все още не е достигнато от човека и неговите физически възможности. Затова един от приносите на антологията е добросъвестната картография на пресечните точки на поетичния езиков експеримент с официалния език на съветското време. Нови икономически структури (Держпром) съжителстват с портрета на Пабло Пикасо, а дадаистичната игра на Гео Шкурупий в „Ляля“ върви ръка за ръка с реалии като Комнезам (Комитет на незаможните селяни) или Асоциацията на художниците на революцията. Част от актуалния вкус на времето се проявява в удоволствието от производството и метаморфозата на поета в работник и работника в поет – всички те преосмислени като неотменима част от литературната тъкан на авангарда. В марша на новите поетични поколения и картината на революцията в поезията все още не е чужда на реално-историческата, световната революция – все още не е настъпило социалното отрезвяване, което по-късно води до осъзнаване на разликите между одържавеното изкуство и поезията, преди трансформацията на поезията и превръщането ѝ в санкция на тоталитарната власт. Всъщност нека припомним, че и двете проекции на революцията в нейната стихийност заявяват промяната на съществуващия обществен ред, или на литературен канон, като най-висша ценност. Новият естетически ред се нуждае от програма, в която границата, играе ключова роля: „Изкуството е стремление. Затова то винаги е процес. Човешката душа живее във времето. Затова и изкуството, като израз на душата е движение. Душата е промяна. Затова и изкуството е винаги промяна.“

Антологията на украинския авангард прецизно очертава литературната география на новото изкуство, или по думите на съставителите, неговите „условни географски школи“. Центровете са няколко – най-големият – Киев, следват Харков и Лвов, който се откроява като

граничната пресечна точка на съжителство на полската и украинската култура; извън Украйна са постите емигранти в Москва, обединени в литературната група „СиМ“ и списанието „НеоЛиф“, и накрая, разбира се, Прага – притегателен център, далеч не само като политическо убежище за източноевропейската емиграция, а също така с актуалната си за времето аура на една от столиците на западната европейска култура.

Широката национална география на украинския авангард обуславя разнопосочните естетически валентности на новото изкуство. Доминиращата част от тази относително чужда (включително и езиково чужда) среда е съвременната руска култура. Затова за емблематични в украинския авангард се определят творбите на футуристите. Непрестанното вглеждане и съизмерване с руската (а по-късно и със съветската) култура се проявява в поезията на украинските конструктивисти и сциентисти. Най-добре познатата чужда (рускоезична) култура в началото на XX в. все пак не изчерпва европейската културна география, която е описана в антологията. Мотиви и заемки от италианските футуристи съжителстват с две важни литературни столици, за да ни насочат към манифестите и поетиката на дадаизма и сюрреализма. Симбиозата на полската и украинската култура в Лвов засилва интереса към полския експресионизъм, чиято поетика обуславя пространството на града в рефлексите на Микола Бажан, Павло Тичина и други украински експресионисти.

Метафората на острова в езика на съставителите на книгата е употребена като метафора на откривателството, на изненадата от привлекателното непознато. Антологията на украинския авангард обаче е опит да се конституира национално-литературното, да се реконструира „епатажната битка“ на младите украински писатели от началото на XX в. с авторитета и наследството на литературния XIX век. Парадоксът в намерението на книгата, който трябва да се открие, е в противоречието между очертанията на национални граници, в които следва да се положи литературният авангард и negliжирането на националното в името на новия свят, който трябва да се пресъздаде отново, по законите на новото изкуство, а след това то да опознае и подчини света като свое най-голямо завоевание. Островът се оказва неподходяща метафора, тъй като тя не би могла да побере богатството на украинския авангард. Границите на островното пространство, физически предопределени, са несъотносими спрямо утопиите на лявото авангардно изкуство. (А от Томас Мор насам островите традиционно са декор предимно на социалната и литературната антиутопия.)

Антологията на украинския авангард, както вече споменахме, е съставена с намерението да въведе читателите в ново и малко познато (национално) литературно пространство. В същото време нейните читатели са всички онези, за които поезията на европейските авангардисти е изкушение и наслада за сетивата. Книгата всъщност ни връща към поетичните експерименти с езика и образността, към размитите очертания на стиховата графика и визуалните изкуства. Затова вероятно антологията ще допадне на избран кръг читатели, за които художественото преобръщане или сричане на литературни конвенции е истинско удоволствие от четенето. Накрая

ще припомня добросъвестните преводачи на антологията – Албена Стаменова, Владимир Колев и Райна Камберова, както и нейния поетичен редактор Мирела Иванова. Благодарение на всички тях е факт езиковата и културната преводимост на украинския поетичен авангард.

Информация за автора:

Добромир Григоров – доцент д-р в Софийския университет „Свети Климент Охридски“, преподавател по чешка и словашка литература и по славянски литератури, Катедра по славянски литератури

e-mail: d.grigorov@slav.uni-sofia.bg